

DOMONKOS LÁSZLÓ

A felvilágosodás és a felsőoktatás a korai Amerikában

Amerika szellemi életére erős hatást gyakoroltak az európai kulturális áramlatok, így a két földrészt elválasztó 3000 mérföldes távolság nem állított gátat az eszmék terjedése elé. Igaz ugyanakkor az is, hogy a 18. századi Amerika csupán Európa egyik kulturális tartományának számított, és természetesen – a származásbeli és nyelvi kötelékek miatt – legszorosabban Angliához kapcsolódott. Ismeretes, hogy az angolok némi lenézéssel tekintettek még a szomszédos skótokra is, nem nehéz ezek után elképzelnünk, hogyan vélekedtek az Atlanti-óceán partjaitól az észak-amerikai hegyekig és érdőkig terjedő keskeny földszeleten gyökeret vert telepesekről.¹

A korai kolonialis társadalmat az erős szektarianizmus és a szekularizációval szembeni gyakran ellenséges magatartás jellemezte, ennek ellenére a telepések többsége azért jött Új-Angliába és a középső gyarmatokra, hogy vallási szabadságot leljen magának. Amerikába érkezve olyan világot találtak, ahol az élet nehéz és veszélyes volt, és amelyet az emberi kéznek kellett egyszerűen csak az életbenmaradás biztosítására is megszelídítenie. Az első telepések messze kerültek a szellemi központoktól, az európai eszmék ide való eljuttatása hosszú ideig tartott. De mégis eljutottak!

A gyarmatok gyarapodtak, a bevándorlás és a népszaporulat növelte a népességet. A 18. században a társadalom hagyományos teokratikus felépítménye meglazult, és ez a vallási, valamint a szellemi tolerancia megnövekedésének a lehetőségét hozta magával. Terjedt a kis- és a nagykereskedelem, megmutatkoztak a városiasodás első jelei.² Bár Amerika még mindig csak Európa kulturális peremvidékének számított, a gyarmaton élőknek a tájékozottsága az öreg kontinens szellemi folyamatairól érezhetőbbé vált. A könyveken, az újságokon és a személyes kapcsolatokon keresztül tanúivá lettek az Európában folyó szellemi csatározásoknak. Keresve sem találhatnánk nyilvánvalóbb tényrt az amerikai szabadságharcot megelőző időszak szellemi provincializmusára, mint hogy a felvilágosodás alakulásának csupán *tanúi* voltak, és sohasem játszottak cselekvő szerepet az alakításában.³ Ennek ellenére elmondhatjuk, hogy a felvilágosodás kétségtelenül számos területen – nem is kis mértékben – befolyásolta az amerikai fejlődést.

A felvilágosodás Amerikában – csakúgy, mint Európában – lépésről lépésre tört utat magának, és különböző forrásokból táplálkozott. Az első szakasz, amely az Újvilágot a 18. század elején érte el, alapjában brit eredetű volt, és csendes mederben folydogált. A század közepétől ugyan már a szekptikus francia felvilágosodás tört előre, de erős hatása van az utilitáriánus skót felvilágosodás eszméinek is, különösen a tudomány és a teológia területén. A 18. század utolsó és a 19. század első évtizedét magába foglaló utolsó szakaszban a francia forradalommal együttérző radikálisabb eszmék térhódításának, de a forradalom kegyetlenebbé válásával a tőlük való elfordulásnak és elutasításuknak

¹ *John Clive–Bernard Bailyn: England's Cultural Provinces: Scotland and America. The William and Mary Quarterly*, 11 (1954), 200–213. Ld. még: *D. H. Meyer: The Uniqueness of the American Enlightenment. American Quarterly*, 28 (1976), 172.

² A 18. századi amerikai társadalmi viszonyok általános leírását lásd: *Richard Hofstadter: America at 1750: A Social Portrait. New York, 1971. 131–179.*

³ *Meyer: i. m. 173.*

is tanúi lehetünk. Végül is egyensúlyba került a felvilágosult optimizmus az új nemzet még mindig mélyen szektáriánus erkölcsével és vallási értékrendjével.⁴

Az amerikai felvilágosodást kutatók legtöbbször a figyelmét a felvilágosodás gondolatvilágának az 1776-os amerikai forradalomra gyakorolt hatása kötötte le.⁵

Tény az, hogy az amerikai felvilágosodás ugyanakkor messze túlnyúlik a politikai gondolkodás keretein, időben pedig a forradalmi háborút megelőző és követő néhány évet jelenti. A felvilágosodásnak tagadhatatlanul voltak hirdetői az Újvilágban, és érdemes megjegyeznünk, hogy kiemelkedő szónokai egyben a 18. századi amerikai élet legismertebb alakjai voltak. Bizonyos amerikai történészkörökben ma még vitatott kérdés, hogy a felvilágosodás politikai gondolatainak különböző terjesztői mennyiben hatottak az újonnan megalkotott Egyesült Államokra, az azonban biztos, hogy az ekkor függetlenné vált korábbi brit gyarmatok új politikai modellt jelentettek a világ számára. Amerikát az egyetlen olyan helynek kezdték tekinteni, ahol az emberi élet megjavításának a lehetővé válása sokkal lényegesebb volt, mint amit a filozófiai elmélet ígérni tudott, mivel hatalmas földterületek álltak rendelkezésre az Újvilágban, a korábbi gyarmatok kedvező éghajlattal voltak megáldva, több hajózható folyójuk volt, nagy tömegben fordultak elő feltáratlan természeti források, és sok jól képzett embert magába foglaló, vállalkozó kedvű lakosság népesítette be.⁶ Az új típusú amerikai önmagáról alkotott képét a legjobban talán Benjamin Franklin kijelentése tükrözi: „Politikai érdeklődésünket tekintve talán a földgolyó összes népénél alaposabban felvilágosodottak vagyunk. Nálunk minden férfi olvas, és olyan körülmények között él, hogy mindig akad szabad ideje az épületes beszélgetésre és tájékozottsága növelésére.”⁷

Ebben a megállapításban természetesen túlteng a lelkesedés, mégis tükröz valamit abból, ahogy egyes amerikaiak érezhettek magukról. Ráadásul egy olyan férfi szájából hangzott el, akit az amerikai felvilágosodás fontos alakjának tekintenek. Mennyire pontosan fogalmaz Franklin kijelentve, hogy „nálunk minden férfi olvas”, nyilvánvaló tükrözve ezzel kora oktatási színvonalát. A közelmúltban készült tanulmányok kimutatták, hogy a 18. század második felében az amerikai férfiak között az írástudás elterjedtebb volt, mint a legtöbb európai országban. Bár a forradalom idején (1776) a férfiak negyede írástudatlan volt, 1790-re már az új-angliai férfiak 90%-a olvasott.⁸ Ez, bármilyen kritikus szemmel nézve is, nagyon imponáló adat, és egy sor egyéb kérdéshez vezet el bennünket. Az írástudás elterjedtsége nyilvánvalóan az alapfokú iskolák szerteágazó hálózatának a meglétét mutatja, és bizonyos támpontot nyújt az elemi oktatás állapotáról. Ugyanakkor: 1. Milyenek voltak a felsőoktatás feltételei a forradalmat megelőzően a gyarmatokon? 2. Milyen módosulás ment végbe, ha egyáltalán végbement, a felsőoktatásban az új demokratikus köztársaság megalkotásának eredményeként; 3. Milyen hatást gyakoroltak a felvilágosodás eszméi az Egyesült Államok felsőoktatásának fejlődésére és növekedésére?

⁴Az Újvilág felvilágosodásának különböző aspektusairól készült legjobb új tanulmány: *Henry F. May: The Enlightenment in America*. Oxford University Press, 1976. Ld. még: *Henry Steele Commager: The Empire of Reason, How Europe Imagined and America Realized the Enlightenment*. Garden City, New York, 1977; *Ernest Cassara: The Enlightenment in America*. Boston, 1975.

⁵*Bernard Bailyn: Ideological Origins of the American Revolution*. Harvard University Press, 1967. 26–30. és *Political Experience and Enlightenment Ideas in Eighteenth Century America*. *American Historical Review*, 67 (1962), 339–351.

⁶Ezt az optimista értékelést Benjamin Franklin még 1767-ben adta, amikor így írt: „De Amerikának, ennek a hatalmas területnek, amelyet kedvel a természet, amely rendelkezik az éghajlat, a termőföld, a nagy hajózható folyók és tavak minden előnyével stb., nagy, népes és erős orszaggá kell válnia.” John Bigelow (szerk.): *The Works of Benjamin Franklin*. New York, 1904. IV. 286. és *Adolphe E. Meyer: Grandmasters of Educational Thought*. New York 1975. 144.

⁷Franklin levele David Harley-nek 1783. szept. 6. *Albert H. Smyth (szerk.): The Writings of Benjamin Franklin*. New York, 1906. IX. 88. vö. *Lawrence A. Cremin: American Education: The Colonial Experience, 1607–1783*. New York, 1970. 444.

⁸*Kenneth A. Lockridge: Literacy in Colonial New England: An Inquiry into the Social Context of Literacy in the Early Modern West*. New York, 1974. 13–27.

Az amerikai forradalom 1776-os kitörését megelőzően az észak-amerikai brit gyarmatok lakói kilenc felsőoktatási intézményt alapítottak, melyek mindegyike létezik napjainkban is. A forradalmi háborútól a század végéig hatalmas aktivitási vihar söpört itt végig, és számos új alapítvány csatlakozott az eredeti kilenchez. 1800-ig összesen 29 felsőoktatási intézményt alapítottak, melyek közül 26 maradt fenn.⁹

Az amerikai oktatás fejlődésének a megértéséhez és napjaink amerikai felsőoktatása jellemző vonásainak felismeréséhez először a koloniális egyetem természetét kell megértenünk. Az 1776 előtt alapított kilenc college közül nyolcnak a létrehozása a protestáns vallási felekezet nevéhez fűződik.¹⁰ Az 1636-ban alapított Harvard college puritán (kálvinista) intézet volt. A második gyarmati intézet, a Virginia állambeli William and Mary college, melyet 1693-ban alapítottak, névlegesen az anglikánokhoz tartozott. A Yale (1701) kongregacionalista, a New Jersey-i college (1746), a jelenlegi Princeton Egyetem pedig presbiteriánus iskola volt. Az 1749-ben alapított és collegeként 1754-től működő Philadelphia Academy volt az egyetlen gyarmati felsőoktatású intézmény, amely nem állt valamely vallási felekezet közvetlen ellenőrzése alatt. A Philadelphia collegeből nőtt ki az University of Pennsylvania. A Kings College, a jelenlegi Columbia University, melynek az alapító okmányát 1754-ben írták, létét a presbiteriánusok és az anglikánusok között az ellenőrzésről folytatott vita közepette kezdte meg, amely végül is egy ellenőrző testület létrehozásával oldódott meg, és ebben több protestáns felekezet kapott képviselőt.¹¹ A baptisták alapították 1776-ban a Brown College-t. A Rutgers Egyetemet eredetileg a holland református egyház hozta létre 1766-ban. Végül a William and Mary-val együtt a kongregacionalisták alapították 1769-ben a Dartmouth college-t; ez a kettő megmaradt college-nak, és sohasem fejlődött egyetemmé. Alig több mint másfél évszázad telt el azóta, hogy az első angol telepesek partra léptek Észak-Amerikában, és ezek az intézmények már lehetőséget nyújtottak a gyarmati fiataloknak arra, hogy tanulmányaikat az Európába utazás költségei és veszélyei nélkül folytassák egy felsőoktatási intézményben.¹² Vajon milyen oktatás volt ez? Sok szempontból kezdetleges, de hatását tekintve semmi esetre sem lebecsülendő, és nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a tényt, hogy alapját képezte a későbbi nagyobb teljesítményeknek.

A bostoni körzetben csupán hat év telt el a Massachusetts-öbölbeli gyarmat létrehozása óta, amikor 1636-ban a helyi törvényhozás 400 fontot (az éves bevétel mintegy 1/4-ét) szavazott meg egy

⁹ *Astrik L. Gabriel*: *Bibliography of American Universities and Colleges Founded Before 1800*. Notre Dame, Indiana, Mediaeval Institute, 1970. ix–x. és 181–184. Az 1800 előtt alapított és megszűnt egyetemek a következők: az 1794-ben alapított Greenville College (Tennessee), az 1782-es Litchfield Law School (Connecticut) és az 1795-ben beiktatott Washington College Tennessee-ben.

¹⁰ *Samuel Eliot Morison*: *American Colonial Colleges*. Rice Institute Pamphlets, 23 (1936), 246–247. *S. Alexander Rippe*: *Education in a Free Society: An American History*. New York, 1967. 78. A college-ok szektáriánus átitatottságának voltak támogatói és ellenzői is. *Thomas Clap*, a Yale elnöke *The Religious Constitution of Colleges*. (New London, Conn., 1754) című művének 5–8, 10–20. oldalán védelmébe veszi a szektáriánus college gondolatát. *Samuel Johnson*, a Kings College (Columbia) első elnöke ékesszólóan érvelt a szektáriánus túlsúly ellen. Ld.: *Herbert és Carol Schneider* (szerk.): *Samuel Johnson, President of Kings College, His Career and Writings*. Columbia University Press, 1929. IV. 122–143. Mindkét dokumentumot újranyomták in: *Sol Cohen* (szerk.): *Education in the United States: A Documentary History*. New York, 1974. II. 687–694. o.

¹¹ *J. B. Langstaff*: *The Anglican Origins of Columbia University*. *Historical Magazine of the Protestant Episcopal Church*, 9 (1940) 257–260. *C. Mampong*: *The Lutheran Governors of Kings College*. *Columbia University Quarterly*, 27 (1935) 436–453. *May*: *The Enlightenment in America*. 79.

¹² A külföldi tanulás költségeire és veszélyeire való hivatkozást találhatunk a College of William and Mary 1727-es alapszabályában. Az előszóban ezt olvashatjuk: „A tehetősebbek közül is csak néhányan – nagyon kevesen – küldték gyermekeiket Angliába oktatás végett. És ott a tenger és az ellenségek sok veszedelme, valamint az ország, illetve az éghajlatváltozás okozta szokatlan megbetegedések után gyakran elviszi őket a himlő, vagy az egyéb kórok.” Ld.: *Edgar W. Knight* (szerk.): *A Documentary History of Education in the South Before 1860*. University of North Carolina Press, 1949. I. 501–502.

college létrehozására. Két évvel később John Harvard, egy volt cambridge-i (Emmanuel College) diák a gyarmaton tüdővészben meghalt, és vagyonának felét és közel 400 kötetes könyvtárát az újonnan alapított college-re hagyta. A hálás intézmény azonnal felvette Harvard nevét. A Harvard College szervezetében az alapítók a cambridge-i Emmanuel College példáját követték,¹³ és az új iskola városát némi nosztalgiával Cambridge, Massachusetts-nek nevezték.¹⁴ A telepesek között elég sok olyan Cambridge-ben és Oxfordban végzetten találhatunk, aki az anglikánus Angliából a vallási szabadságot remélve jött Massachusetts-be. A Massachusetts-beli gyarmatosok között 1646-ban mintegy 35 Emmanuel College-ben végzett és legalább 100 cambridge-i és kb. 30 oxfordi vendiák volt.¹⁵

A Harvard nem örvendezett túl szerencsés kezdeteknek. Első iskolamesterét Nathaniel Eatont (Trinity College, Cambridge) azzal vádolták, hogy vadul ütlegeli a diákokat,¹⁶ feleségét pedig hogy száraz kenyérrel és bűdös hallal táplálja őket. Sőt, ami még rosszabb, megvonta az ifjú diákok szomszadjától a sört. Új indítást jelentett Eaton elbocsátása után Henry Dunster,¹⁷ egy volt cambridge-i (Magdalen College) diák 1640-ben történt elnökké való kinevezése. Dunster hatása jelentékenyebb volt elődjénél. Ragaszkodott az angliai egyetemeken megkövetelt tudományos színvonalhoz, és láthatóan nem eredménytelenül, mivel 1654-ben az Oxfordi Egyetem felvett egy korábban a Harvardon végzetten, és minősítést az angol egyetemi diplomával egyenértékűnek ismerte el. Nehéz eldönteni, hogy ez pozitív értékelés a Harvardra, vagy negatív az Oxfordi Egyetemre. Dunster elnöksége alatt fejezték be a college első épületét, és ez újabb fontos példát mutatott a gyarmati college-oknak. Újratermelődött az angol és középkori egyetemi rendszer, ahol egyazon tető alatt laknak a tanárok, a tutorok és a diákok.¹⁸ Közösen vesznek részt az előadásokon, a vitákon, az étel és az ital elfogyasztásában, az imádságokon, a játékokban és a harcban. A felsőoktatás nemcsak a szellem, hanem egyúttal az emberi jellem formábaöntését is jelentette. A szigorú felügyelet alatt álló közösségi életet csodálatosan megfelelően érezték ezen cél eléréséhez. Az amerikai felsőoktatási intézmények nem csupán a koloniális időkben követték ezt a „kollegiális” életformát, hanem az sok esetben máig is megmaradt. Nemcsak a Harvard egyetemi szervezete befolyásolta a gyarmati Amerika egyéb tanintézeteit, gyakran csak mellékes módosításokkal a tanmenetet és az oktatási folyamat célját is lemásolták. A Bachelor of Arts fokozat tananyaga a hét szabad művészetből (a zenét kivéve) továbbá, a Bibliából, a görög, a latin

¹³ Az 1584-ben alapított Emmanuel College mindig is a puritanizmus fellegvára volt.

¹⁴ A Harvard kezdeti történetének legjobb általános összefoglalója: *Samuel Eliot Morison: The Founding of Harvard College*. Harvard University Press 1935. *Cotton Mather* (1663–1728) a híres kálvinista egyházi és tanító a Harvard College alapítását és nevének Cambridge-re változtatását a következőképpen írja le: „Bostonban nagy gyűlést tartottak... egy kis summát ajánlottak fel... , pontosan 400 fontot... egy college építésére, és New Town amellet volt, hogy valami új létesüljön itt, ami később egyetemmé nőhet, és Cambridge-zsé változhat.” Ld.: *Magnalia Christi Americana*. Hartford, Conn., 1820. II. 6–7.

¹⁵ *Morison: American Colonial Colleges*. 249.

¹⁶ „Kegyetlenségének sok példája között szerepel, hogy rávett két férfit arra, hogy fogjon le egy ifjú úriembert, míg ő oly kegyetlenül csépelte egy füttykössel, hogy az panaszt emelt ellene, ... egyszáz márkára büntették, ... és a diákok irányába tanúsított embertelen szigorúsága miatt elmozdították igazgatói posztjáról.” *Cotton Mather: Magnalia Christi Americana*. II. 7.

¹⁷ Egy korabeli pamflet „New England's First Fruits” címmel Dunsterről mint „tanult, öntudatos és igyekvő férfit” írt. Ld.: *Richard Hofstadter–Wilson Smith* (szerk.): *American Higher Education: A Documentary History*. University of Chicago Press, 1961. I. 7. Dunster 1654-ig működött elnökként, amikor is megvádolták eretnekséggel és leváltották. Kísérletet tettek arra is, hogy Johann Amos Comenius hívják meg a Harvardra, de a nagy nevelő előnyben részesítette Svédországot az új amerikai intézmények bizonytalanságával szemben: *Mather: i. m. és A. Matthews: Comenius and Harvard College*. Colonial Society of Massachusetts, Transactions, 21 (1919) 146–190.

¹⁸ Az egyik legfőbb terület, ahol a gyarmati college-ok eltértek az angol és végső soron a középkori modellektől, az önkormányzat kérdése volt. A college-ok kormányzását nem bízták a tudósokra vagy a professzorokra, hanem egy kívülállókból összetevődő igazgatótanácsra ruházták. Ld.: *J. E. Kirkpatrick: The British College in the American Colonies*. School and Society, 17. (1923), 449–454.

és a héber nyelvből állt össze.¹⁹ Ez a liberálisnak nevezett oktatás volt a tanítás lényege, és ennek részei az amerikai egyetemi tananyag fontos alkotóiként maradtak fenn. Az angol college átvitelével ugyan, de ez a tananyag alapvetően középkori maradt.²⁰ A Harvard, a gyarmati college-ok és a többi újabb felsőoktatási intézmény által nyújtott fokozatok is ezt az erős középkori hagyományt tükrözik Amerikában. A *Szabad Művészeteken* alapuló Bachelor fokozat vált a kolonális Amerika college-ainak a céljává, és ez az óhaj rendszerint az alapító okmányokban is kifejeződik.

A Harvard College célját a következőkben határozták meg: „... minden értékes irodalom, művészet és tudomány előmozdítása . . .”²¹ A princetoni alapító okirat is azt vizsgálja, hogy az intézmény célja olyan iskolává válni, „ahol a fiatalokat eligazítják a Művészetekben és a Tudományokban”.²² A Rhode Island College (ma a Brown University) alapítólevele dicséri legékezőbben a szabad művészeteken alapuló oktatást: „... a liberális oktatási intézmények nagy jótéteménye a társadalomra, hogy az erkölcsök, a tudás és a hasznos irodalom tisztelgetésére neveljék a felnövekvő nemzedékeket”.²³

Bár a gyarmati college-okat nyilvánvalóan a különböző felekezetek protestáns papságának képzési helyeként alapították, egyáltalán nem lépett az összes végzett a papság sorába, és így a polgári társadalom is hasznot húzott a Harvard, a Yale, a William and Mary és a többi intézet által nyújtott oktatásból.²⁴

Annak ellenére, hogy az alapítás leglényegesebb indoka rendszerint vallási volt, és a legtöbb gyarmati college egyházi felügyelet alatt működött, mégsem voltak csupán a papság képzését szolgáló egyszerű „szemináriumok”. A diákoknak előbb el kellett sajátítaniuk a Bachelor of Arts fokozat megszerzéséhez szükséges négyéves tananyagot, mielőtt megkezdődött a tényleges hitoktatás. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a szigorú szektarianizmus is csökkent idővel, és az adott college-ba jelentkező diákokat, amennyiben protestáns volt, akkor is felvették, ha nem osztotta az intézmény teológiai álláspontját. Példaként említhetjük a baptista Rhode Island College-ot, ahol a felvételnél betiltottak minden hitelvi kérdést, és az oktatásban pedig minden szektariánus elhajlást.²⁵ Ezt persze nem tekinthetjük a vallási tolerancia vagy a liberalizmus felé tett hatalmas előrelépésnek, hanem sokkal realitásabban a college-ok diákokért folytatott versenye eredményének egy olyan időszakban, amikor a

¹⁹ A Harvard tananyagáról ld.: *Samuel Eliot Morison: Harvard College in the Seventeenth Century*. Harvard University Press, 1936. I. 139–284. Az amerikai felsőoktatás tananyagának fejlődéséről a legjobb tanulmány: *Louis F. Snow: The College Curriculum in the United States*. Columbia University Press, 1907. A gyarmati időszakról a II. és a III. fejezetben ír. Ld. még: *J. W. Kraus: The Development of Curriculum in Early American Colleges*. *History of Education Quarterly*. 1 (1961) 64–67.

²⁰ A gyarmati college-ok gyakorlatának középkori eredetéről ld.: *James J. Walsh: Education of the Founding Fathers of the Republic; Scholasticism in the Colonial Colleges*. Fordham University Press, 1935. 2–30.

²¹ 1650-es Harvard Charter. Ld.: *Morison: Harvard College in the Seventeenth Century*. I. 5. *Hofstadter–Smith: American Higher Education: Documentary History*. 10. *Sol Cohen: Education in the United States; Documentary History*. II. 660.

²² *Thomas J. Wertenbaker: Princeton, 1756–1896*. Princeton University Press, 1946. 390. *Hofstadter–Smith: i. m. II. 685.*

²³ *Reuben A. Guild: Early History of Brown University, 1756–1791*. Providence, R. I., 1877. 535. *Cohen: i. m. II. 704.*

²⁴ *Cremien: American Education; The Colonial Experience, 1607–1738*. 221.

²⁵ „Sőt, ezennel elrendeljük és kijelentjük, hogy ebbe a liberális és szabadelvű intézménybe soha nem engedünk be bármiféle vallási próbákat: Hanem ezzel ellenkezőleg, minden tagja teljesen szabadon és megszakítatlanul fogja élvezni mindörökké a gondolkodás szabadságát; és, hogy a professzori, tutori és az összes hivatali – egyedül az elnököt kivéve – tisztségek nyitva fognak állni az összes protestáns felekezettel; és, hogy az összes vallási felekezettel ifjait szabadon felvehetik egyenlő előnyök és tiszteletadás mellett . . . és mindenkit méltóan nagylelkű és egyenlő elbánásban fognak részesíteni . . . ; és, hogy a vélemények szektariánus különbségei semmilyen szerepet nem fognak játszani a nyilvános vagy a klasszikus oktatásban . . .” *Cohen: Education in the United States; Documentary History*. II. 705. *Guild: Early History of Brown University*. 536.

college-ok gyakran szenvedtek anyagi válságtól, és nem engedhették meg maguknak, hogy teológiai okokból nagy számban utasítsanak el jelentkezőket. A gyarmati college-ok legtöbbje ugyanis kicsi volt és szegény.²⁶ A William and Mary College kivételével, amely a forradalmi háborúig egy gazdag alapítvány felett rendelkezett,²⁷ a többi intézménynek gyakran kellett pénzügyi gondokkal szembenéznie. Habár több jótét lélek, olyanok, mint John Harvard, Elihu Yale, John Moses, Nicholas Brown pénzt, könyveket, földet és nevüket adták a küszködő college-oknak, az iskolák mégis erősen függtek a diákok befizetéseitől, amit sorsjegyárúsítások és az Angliában, valamint a gyarmatokon folytatott számtalan nagyszabású alapgyűjtés jövedelmeivel egészítették ki, hogy megszerezzék a szükséges tőkét.²⁸ A pénzt azután gyakran látványos épületekre herdálták el, amelyek általában a cambridge-i Kings College-ot utánozták, és alig maradt belőle a tudományos felszerelésekre, a könyvekre, vagy az olyan luxus kiadásokra, mint a professzorok fizetése. A college-ok könyvtárai általában nem feleltek meg a kívánalmaknak, és erősen a teológiára szakosodtak.²⁹ Kevés volt a professzor, és ők is szinte kivétel nélkül egyházi emberek voltak. A college elnöke tanította néhány professzorával az összes tárgyat. Csupán a William and Mary-ben gondoskodtak egy nem tanító elnökről és hat professzorról, de itt is előfordult, hogy az elnök tanított is, mint például James Madison püspök.³⁰ Egyáltalán nem volt szokatlan, hogy a professzorok a szomszédos templom lelképásztori teendőit is ellátták, csekély jövedelmük kiegészítése érdekében. Bár általában tanult és jámbor lelkű férfiak voltak, időnként el-elhangzottak panaszok a gyarmati professzorokkal szemben. A William and Mary professzorait 1774-ben azzal vádolták, hogy a kocsmában egész éjjel kártyáztak, és gyakran látták őket részegen az utcákon.³¹ Csak ritkán került sor a diákok elégedetlenkedésére, a Harvard és a Yale kezdeti időszakának néhány problémáját kivéve, egyetlen komolyabb diáklázadás sem fordult elő a 18. század végéig.³²

A század közepétől kezdődően egy sor olyan esemény játszódott le, amely sok szempontból megváltoztatta a koloniális oktatást, és az európai szellemi áramlatokra érzékeny új környezetet teremtett. Ezt a változást két területen figyelhetjük meg: 1. A skót egyetem hatása az amerikai

²⁶ *Beverly McAnear: College Founding in the American Colonies, 1745–1775. Mississippi Valley Historical Review, 42 (1955) 31–32.*

²⁷ A college 1693-ban kiadott eredeti alapítólevele nemes felajánlásokat tesz az intézmény támogatására. A college pénzt kap (XIV. cikk), részesedik Virginia és Maryland dohányexportjának jövedelmeiből (XV. cikk) és egy 20 000 acre nagyságú terület hasznából (XVII. cikk). Viszonzásul az elnök, a mesterek vagy professzorok „évenként latin versek két példányával” kötelesek fizetni (XVIII. cikk). Az alapítólevél teljes, latin és angol szövegét ld.: *Knight: Documentary History of Education in the South. I. 400–439.* Virginia parlamentje 1693-ban szintén adókat vetett ki mindenfajta szőrmékre és bőrökre, és a pénzt a College of William and Mary támogatására kellett fordítani: *Willing W. Hening* (szerk.): *Statutes at Large of Virginia, 1619–1782. Richmond, Va., 1821. III. 123–124. Knight: Documentary History of Education in the South. I. 440–441.*

²⁸ A Harvard College már 1655-ben megpróbált pénzt szerezni Angliában, de nem túl sok sikerrel. 1659-ben újabb kísérletet tettek, hogy nyomatékosabb kéréssel kapjanak ajándékokat a Harvard számára. Az Angliában végbement politikai változás eleve lehetetlenné tett minden komolyabb eredményt: *Morison: Harvard in the Seventeenth Century. II. 365–370.* A college-ok pénzszerző erőfeszítéseiről ld.: *Beverly McAnear: The Raising of Funds by Colonial Colleges. Mississippi Valley Historical Review, 38 (1952), 591–612. McAnear: College Founding. 30.* A könyvtári gyűjtemények méretéről és milyenségéről ld.: *Louis Shores: Origins of the American College Library, 1638–1800. New York, 1935. 50–56.* Shores becslései szerint 1790 körül a Harvard könyvtárának 12 000 kötete volt, a William and Mary-énak 3000, a Yale-nak 2700, a Princetonénak 2300. Az összes többi college-nak általában 220 kötetnél kisebb gyűjteménye volt.

²⁹ *Richard G. Durnin: The Role of the Presidents in American Colleges of the Colonial Period. History of Education Quarterly, 1 (1961), 24–26.*

³⁰ A *Journal and Letters of Philip Vickers Fithian, 1774. február 12. számának 86–87. oldalán ez áll: „Hogy . . . a professzorok egész éjjel kártyáznak a város nyilvános épületeiben, és gyakran látják őket részegen az utcán!” Knight: Documentary History of Education in the South. I. 545.*

³¹ Az amerikai forradalmat követő időszak diáklázadásairól ld.: *Steven J. Novak: The Rights of Youth; American Colleges and Student Revolt, 1798–1815. Harvard University Press, 1977.*

felsőoktatási intézmények természettudományos oktatásának a fejlődésére; 2. Számos olyan amerikai gondolkodó megjelenése, akiknek az eszméi már a felvilágosodást tükrözik, és akik különböző terveket dolgoztak ki az amerikai helyi feltételeknek megfelelő oktatási rendszer megteremtésére. Közülük a legjelentősebb a hírneves tudós, Benjamin Franklin és az államférfi, Thomas Jefferson.³³ A természettudományos oktatás kezdete az amerikai college-okban elég bizonytalan. A William and Mary-ben már 1711-ben tudni lehet a „természetfilozófiának és a matematikának” professzoráról, mivel azonban a főiskolai szintű oktatás több mint egy évtizeddel később vette kezdetét, nem valószínű, hogy bármi is történt volna ezen a területen.³⁴ A Harvard College-ban 1727-ben alapították a Hollis természetfilozófiai és matematikusi professzori katedrát, amely laboratóriumi kísérletek által mozdította elő a természettudományok oktatását.³⁵ A Yale 1750-ben módosította a tananyagot a newtoni tudomány bevezetésével.³⁶ A rákövetkező fél évszázadban hatalmas mértékben nőtt a természettudományos és az orvosprofesszori állások száma, és csaknem minden esetben kimutatható a skót egyetemek közvetett vagy közvetlen hatása erre a fejlődésre.

A 18. század közepén Skócia az európai felvilágosodás egyik központjának számított, és az 1750-től 1800-ig terjedő időszakban nagy hatással volt az amerikai college-okra. Skócia szellemi vezetői szinte kivétel nélkül kapcsolatban álltak az egyetemi ügyekkel, és nagy hírnevet szereztek intézményeiknek. A skót egyetemek két irányban segítettek a fejlődést: 1. Figyelmet szenteltek a tananyagbeli és a pedagógiai reformoknak; 2. Megjelentek a skóciai orvosképző szakok, és bevezették a természettudományos tárgyak széles körét.³⁷ A legfontosabb eredmény a *regent master* felváltása szakosított professzorokkal és a bemutató oktatás módszerének tanítási eszközként való elfogadása, aminek a hiányától nyilvánvalóan szenvedett az orvosképzés és a természettudomány. Edinburg saját orvosi karáról lett híres, ahova tódultak a diákok a 18. században, köztük 200-an az amerikai gyarmatokról. Az orvosképző szakok előretörése Edinburg-ben és a többi skóciai egyetemen elősegítette egy erősen utilitáriánus orientációjú, sokoldalú természettudományos tananyag kifejlesztésének a meggyorsulását.³⁸

Az amerikaiak sok csodálatra méltót találtak a skót kulturális életben, és különösképpen a skót oktatásban. Tetszett nekik a skót egyetemek és a társadalom demokratikus hangneme. Ugyanígy éreztek a skóciai egyetemek pragmatikus, utilitáriánus szemléletével kapcsolatban is. Összekötötte őket a skót és az amerikai kálvinizmus közötti kapcsolat; azzal pedig, hogy a skótok angolul beszéltek, sokkal egyszerűbbé vált a kommunikáció, mint a franciákkal vagy a németekkel.³⁹ Jefferson ezt így összegezte: „Edinburg-nak megvolt az a kettős előnye, hogy a tudomány éppoly magas szinten állt, mint a föld bármely pontján, és ezt saját anyanyelvünkön közvetítették.”⁴⁰ A skót felvilágosodás három úton jutott Amerikába: 1. Számos skót természettudós és orvos vándorolt be Amerikába;

³³ *Adrienne Koch*: Pragmatic Wisdom and the American Enlightenment. The William and Mary Quarterly, 18 (1961) 314.

³⁴ *Lyon G. Tyler*: The College of William and Mary in Virginia: Its Works and History, 1693–1907. Richmond, Va., 1907. 88. *Theodore Hornberger*: Scientific Thought in the American Colleges, 1638–1800. University of Texas Press, 1945. 25.

³⁵ A Hollis matematikusi poszt első tulajdonosa Isaac Greenwood volt, mégis elmozdították mértéktelenségéért, és végül John Winthropot választották meg erre a tisztségre, aki 1738–1779 között töltötte be az állást. *Hornberger*: i. m. 26–27. *Samuel Eliot Morison*: Three Centuries of Harvard, 1636–1936. Harvard University Press, 1936. 79.

³⁶ *Leonard Tucker*: President Thomas Clap of Yale College: Another „Founding Father” American Science. In: Early American Science. szerk. Brooke Hindle. New York, 1976. 104–106. *Brooke Hindler*: The Pursuit of Science in Revolutionary America, 1735–1789. University of North Carolina Press, 1956. 89.

³⁷ *Douglas Sloan*: The Scottish Enlightenment and the American College Ideal. New York, 1971. 14–15., 23.

³⁸ Uo. 27.

³⁹ Uo. 32–33.

⁴⁰ *Julian P. Boyd* (szerk.): The Papers of Thomas Jefferson. Princeton University Press, 1954. IX. 59–60.

2. Sok amerikai diák tanult a skóciai egyetemeken, amelyekről magukkal vitték újonnan szerzett ismereteiket; 3. a leírt szó hatásán keresztül is terjedt a skót felvilágosodás.⁴¹

A skót természettudósokat és orvosokat hamar elismerték Amerikában, mivel a legtöbb amerikai tudós, mint Franklin vagy John Bartram csak tehetséges amatőrök voltak, míg a skótok egyetemi képzettséggel rendelkeztek. Skótok vagy Skóciában képzettek működtek közre Amerika első orvosképző iskoláinak megalapításában 1767-ben Philadelphiában, 1767-ben New York-ban és 1782-ben Bostonban.⁴² Nem csupán a skót orvosok jelenléte volt fontos, hanem az edinburgh-i modellt is másolták a College of Philadelphia orvosképző szakánál, ahol egy orvosi tagozat és egy bölcsészeti college összekapcsolását figyelhetjük meg. A Kings College (Columbia) orvosképző szakja is teljesen az edinburgh-i példa alapján létesült New York-ban.⁴³

A skót típusú orvosképzés hatása az amerikai felsőoktatásra messze túlnő azon, hogy ösztönözte az orvosképző iskolák létrehozását. Az orvostudományok tanulmányozása ösztökélte az olyan tudományágak fejlődését is, mint a kémia, a botanika, a fizika stb. Ez pedig a természettudomány akadémikus intézményesedéséhez vezetett, és elősegítette egy modern főiskolai tananyag összeállítását. A csaknem minden területre kiterjedő szakosodás erősödésére adott válaszként a felvilágosodott skót egyetemek az elsők között létesítettek professzori szak-állásokat. Az amerikai intézmények hamarosan követték az újítást. Skótokkal vagy Skóciában végzetekkel betöltött új egyetemi tanári posztokat hoztak létre számos college-ban. A specializált egyetemi állások elterjedését kiválóan illusztrálják a következő adatok: az 1750–1760-as évtizedben a 13 gyarmat kilenc college-ában 36 professzor tanított. A professzorok száma 1790–1800 között elérte a 199-et.⁴⁴ Bár a college-ok száma is háromszorosára nőtt, a tanárok száma még nagyobb arányban emelkedett. Azt is érdemes megjegyezni, hogy a vallás és az ész összhangját kereső józan skót realizmus több olyan college filozófia és teológia tanárai között is népszerűségnek örvendett, amely college-ok egyházi ellenőrzés alatt álltak, és elleneztek a francia szkepticizmust.⁴⁵

Végül fordítsuk figyelmünket annak a néhány született amerikainak az oktatással kapcsolatos gondolataira, akiket megfogtak a felvilágosodás különböző eszméi. Az Angliától való politikai elszakadás előestéjén az amerikai társadalomban megvoltak a változást előmozdító elemek, és így fogékony volt a felvilágosodás eszméi iránt. Benjamin Franklint (1706–1790) is mélyen átitatták a felvilágosodás világi gondolatai. Franklin, aki csak csekély iskolai végzettséggel dicsekedhetett, igazi autodidakta volt. Ennek ellenére nagy érdeklődést mutatott az oktatás iránt, és ez az érdeklődés szorosan kapcsolódott utilitáriánus életszemléletéhez.⁴⁶ Locke hatása nyomán Franklinnak az volt a meggyőződése, hogy a tudás értelmes és hasznos dolog.

Már 1743-ban javasolta egy philadelphiai akadémia felállítását, és hat évvel később még erőteljesebben megismételte ilyen irányú kezdeményezéseit.⁴⁷ Az Akadémia 1750-ben meg is nyitotta kapuit egy latin, egy angol és végül egy matematika tagozattal. Franklin elképzelésének megfelelően a Philadelphia Academy úgy képezte a diákokat, hogy azoknak „megtaníthassanak mindent, ami

⁴¹ *Sloan*: i. m. 226. A felvilágosodásnak a megszerezhető könyveken keresztüli hatásáról egy értékes tanulmány készült: *David Lundberg–Henry May*: The Enlightened Reader in America. *American Quarterly*, 28 (1976), 262–271. és a grafikonok.

⁴² *Sloan*: i. m. 230.

⁴³ *Richard Shryock*: *Medicine and Society in America, 1660–1860*. New York University Press, 1960. 24. *Sloan*: i. m. 231. o.

⁴⁴ *William D. Carrel*: *American College Professors: 1750–1800*. *History of Education Quarterly*, 8 (1968), 289–290.

⁴⁵ *Sloan*: i. m. 241.

⁴⁶ *A Koch*: *Pragmatic Wisdom and the American Enlightenment*. 317–320.

⁴⁷ Franklin első kísérletét, hogy létrehozzon a gyarmatokon egy művelt központot, az 1743. május 14-én kiadott *A Proposal for Promoting Useful Knowledge Among the British Plantations in America* című műve tartalmazza. *Leonard W. Labaree–Whitfield J. Bell* (szerk.): *The Papers of Benjamin Franklin*. Yale University Press, 1960. II. 380–383. 1759-ben írta híres művét a „Proposals Relating to the Education of Youth in Philadelphia” címűt. Uo. III. 403–411. Ezeket a dokumentumokat megtalálhatjuk még: *Robert Ulich*: *Three Thousand Years of Educational Wisdom, Selections from Great Documents*. Harvard University Press, 1968. 438–440., 442–453. Vö. *Rippa*: i. m. 58.

hasznos, és mindent, ami ékes. A művészet azonban hosszú és az ő idejük rövid, éppen ezért javasolható, hogy azt tanulják, ami a leghasznosabbnak látszik”.⁴⁸

Franklin előnyben részesítette az anyanyelvet a klasszikus nyelvekkel szemben, és hangsúlyozta természettudományok, a matematika és a történelem szerepét.⁴⁹ Bár az iskola Franklin javaslatától eltérően fejlődött – a latinos iskola maradt az uralkodó elem –, Franklin mégsem vesztette el a téma iránti érdeklődését. Egy ifjú skótot, William Smith-t, az aberdeeni egyetem végzett hallgatóját hívta meg iskolaigazgatónak 1754-ben. A következő évben fokozat adására jogosultnak minősítették az intézetet, és az első B. A.-t (Bachelor of Arts = baccalaureus artium) is megadták 1757-ben. A koloniális intézmények között ez a college egyedülálló helyet töltött be, mivel nem tartozott egyetlen felekezethez sem, és egy 24 tagú igazgatóság irányította.⁵⁰ Smith igazgatóként új tanrendet is készített, melyben a bachelor fokozathoz megkívánt három év alatt rengeteg természettudományos ismeretet szereztek a hallgatók.⁵¹ Az orvosképző fakultás fejlesztésével tovább nőtt a College of Philadelphia híre, amikor az Edinburgh-ban tanult John Morgan és a szintén Skóciában képzett William Shippen kapott kinevezést a „gyógyászati elmélet és gyakorlat”, illetve „az anatómia és a sebészet” professzori posztjaira.⁵² 1779-ben, mikor Smith elhagyta az intézményt, a College of Philadelphia az University of Pennsylvania nevet kapta.

Franklin másik fontos terve, az Amerikai Filozófiai Társaság megalapítása 1769-ben valósult meg.⁵³ A társaság, amely alap- és rendszabályait a londoni Királyi Társaságeről másolta, céljaul a politikai párbeszédet és a filozófiai, tudományos eszmék cseréjét tűzte ki. A kiemelkedő európaiak közül Condorcet-t, Lafayette-et, Lavoisier-t, du Pont de Nemours-t, Priestleyt és másokat kértek fel a csatlakozásra. A társaságnak Franklin volt az első, Jefferson a harmadik elnöke. Tagjai közé tartozott 15, többségében a College of Philadelphián oktató professzor. Az Amerikai Filozófiai Társaságot is a felvilágosodás gondolatait Amerikába közvetítő fontos eszköznek tekinthetjük, amely a forradalmi háborút és az Egyesült Államok megalapítását követő években az iránt érdeklődött, hogy milyen szerepet kell betöltenie az oktatásnak egy szabad republikánus társadalomban. A társaság 1795-ben vitát indított a kérdésről, és díjat ajánlott fel a legjobb tanulmány írójának „Az Egyesült Államok kormánya szellemének legelfogadhatóbb liberális nevelési és írásbeli oktatási rendszerről.”⁵⁴ A 100 dolláros díjat 1797-ben adták ki két kiváló férfinak Samuel Harrison Smith-nek és Samuel Knox-nak. Smith és Knox azt javasolták, hogy adózással támogatott népoktatási rendszert vezessenek be, ami

⁴⁸ Papers of Benjamin Franklin. III. 404.

⁴⁹ A Proposal Relating to Education tartalmazza azt a tananyagot, melyet Franklin akart népszerűsíteni. Papers of Benjamin Franklin. III. 397–421. Ulich: i. m. 444–453.

⁵⁰ Ld.: a Constitution of the Public Academy in the City of Philadelphia. In: *Thomas Harrison Montgomery: A History of the University of Pennsylvania from its Foundation to AD 1770*. Philadelphia, 1900. 46–52. A college igazgatótanácsának tagjai nyilvánvalóan kapcsolatban álltak a hallei Egyetemmel, és merítették a nagy hírű intézmény oktatási tervéből. *James Mulhern: A History of Education*. New York, 1946. 297.

⁵¹ *Theodore Hornberger: A Note on the Probable Source of Provost Smith's Famous Curriculum for the College of Philadelphia*. The Pennsylvania Magazine of History and Biography, 58 (1934). 370–377. és *Scientific Thought*. 28–29. *Cremin*: i. m. 382–383.

⁵² A Minutes of the Trustees-ből idézi *Montgomery: A History of the university of Pennsylvania*. 480–481. Az egyetemmé válásról: *George B. Wood: Early History of the University of Pennsylvania from its Origins to the Year 1827*. (Philadelphia, 1896.) 35–88.

⁵³ Két fontos tudományos társaságot alapítottak Észak-Amerikában, az Amerikai Filozófiai Társaságot és az Amerikai Művészeti és Tudományos Akadémiát, az utóbbit 1780-ban Bostonban, John Adams vezetése alatt. Az Amerikai Filozófiai Társaság az angol példát követve kiadta a *Transactions*-t, míg az Amerikai Akadémia, mely erős francia befolyás alatt állt, és ezért az Académie Royale-t másolta, a *Mémoires*-t jelentette meg. *Ralph S. Bates: Scientific Societies in the United States*. New York, 1945. 4–11. *Brooke Hindle: The Pursuit of Science*. 127–145., 263–268. *Raymond P. Stearns: Science in the British Colonies of America*. University of Illinois Press, 1970. 670–674.

⁵⁴ *Merle M. Odgers: Education and the American Philosophical Society*. Proceedings of the American Philosophical Society, 87 (1944), 12–24. *Rippa: Education in a Free Society*. 62.

lehetővé teszi a tehetséges diákoknak az általános iskolától az egyetemig tartó iskoláztatását. Az oktatást olyan erőnek tekintették, amely a polgárság segítségével megvalósíthatja, hogy a természet-tudományokat az ember szolgálatában lehessen hasznosítani. Végül, az oktatásnak meg kellett erősítenie a tanulót republikánus elveiben, és tudatosítania kellett benne polgári kötelezettségeit.⁵⁵

Knox (1756–1832) terve is tartalmazta azt a javaslatot, hogy hozzanak létre egy nemzeti egyetemet, mely „a tudományok kútjője, a középpont, amelyhez a közösség minden írástudó elméje igazodni tud”.⁵⁶ A Glasgow-ban végzett Knox olyan egyetemet képzelt el, amely kora legjobb tudósait vonzaná magához, és a kereszténység egyik leghatalmasabb oktatói testületét tudhatná a magáénak. Ebben az intézményben a professzorok gazdag fizetést kapnának.⁵⁷ A Knox által is elképzelt nemzeti egyetem óhajával már mások is jelentkeztek. Benjamin Rush, a neves orvos, államférfi és oktató, Edinburgh és Princeton volt hallgatója, az Amerikai Filozófiai Társaság tagja, a Függetlenségi Nyilatkozat aláírója kiadott egy „a Szövetségi Kormány barátainak: A Szövetségi Egyetem Terve”⁵⁸ című írást, melyben egy felvilágosult, modern és világi intézmény felállítását javasolja. Egy ilyen egyetem, mondja, összetartó erőt jelentene egy regionalizmussal és szektarianizmussal megosztott nemzet számára. Ha az Újvilágban rendelkezésre állna egy kitűnő egyetem, az ifjú amerikaiakat megkímélnék annak költségeitől és a veszélyeitől, hogy külföldön keressenek megfelelő oktatást. Érdemes megemlítenünk, hogy az Angliától független Egyesült Államok sikeres megalapítását követő időszakban az amerikai diákokat gyakran elriasztották az európai tanulástól. Georgia állam törvényhozása 1785-ben törvényt fogadott el az első állami egyetem létrehozásáról, de ugyanakkor tiltotta a diákokat a külföldön való tanulástól.⁵⁹ Az általában kozmopolita Jefferson, aki maga franciabarát volt, egy ez idő tájt írt levelében szintén a külföldi tanulás ellen szót, azt állítva, hogy a hátrányok leírása „egy egész kötetet igényelne”. Különösen negatívan értékeli az Angliában folytatandó tanulmányokat, és kijelenti, a diák azért megy oda, hogy „inni, lóversenyezni és bokszolni tanuljon. Ezek az angol oktatás sajátosságai”.⁶⁰ Tartsuk otthon az amerikai diákokat, és biztosítsuk számukra az Európában kaphatóval egyenlő szintű oktatást, ez volt a célja azoknak, akik a nemzeti egyetem mellett törtek lándzsát. A nemzeti egyetem Rush, Knox és többek között a francia du Pont

⁵⁵ *Samuel Smith és Samuel Knox* esszéjének teljes szövegét ld. Frederick Rudolph (szerk.): *Essays on Education in the Early Republic*. Harvard University Press, 1965. 167–223. o. 298–372. *Smith* díjnyertes esszéje a „Remarks on Education: Illustrating the Close Connection Between Virtue and Wisdom. To Which is Annexed a System of Liberal Education.” *Knox* esszéjének teljes címe: *An Essay on the Best System of Liberal Education, Adopted to the Genius of the Government of the United States. Comprehending also, an Uniform General Plan for Instituting and Conducting Public Schools, in This Country, on Principles of Most Extensive Utility.*

⁵⁶ *Knox* esszéjének X. része tartalmazza a Nemzeti Egyetemre vonatkozó javaslatait: *Essays on Education in the Early Republic*. 358.

⁵⁷ „Mindezen professzoroknak fix fizetéssel kell rendelkezniük, hogy ne függjenek attól, hogy az illető természet- vagy bölcsellettudományi tárgyból pillanatnyilag sok vagy kevés diák tanul.” Uo. 366.

⁵⁸ Ld.: L. H. Butterfield (szerk.): *Letters of Benjamin Rush*. Princeton University Press, 1951. I. 491–495. *Hofstadter–Smith*: *American Higher Education*. I. 152–157. *Cohen*: *Education in the United States*. II. 803–805.

⁵⁹ „Az, hogy más országokba küldjük őket (a diákokat) tanulni, nem felel meg ezeknek a céloknak, mivel tovább rontja saját tudatlanságunkról és alacsonyabbrendűségünkéről kialakított képet, és tovább fogja növelni a külföldhöz való kötődésünket, ami politikai elveinkkel össze nem egyeztethető.” Robert Watkins–George Watkins (szerk.): *A Digest of the Laws of the State of Georgia*. Philadelphia, 1800. I. 299. *Cohen*: i. m. II. 787. *Hofstadter–Smith*: i. m. 151. o.

⁶⁰ Jefferson levele J. Bannister Jr.-nek 1785. okt. 15-én: *The Papers of Thomas Jefferson*. VIII. 636–637. Jeffersonnak a többi európai ország oktatásával kapcsolatos véleménye nem sokkal hízelőbb: „... (a diák) ki van téve az emberi szenvedélyek legerősebbikének a női intrika spiritusának, amely romboló a saját és mások boldogságát tekintve is, vagy az utcalányok kényének, amely rombolja egészségét, és bármelyik is történe vele, megtanulja, hogy a családi ágyhoz való hűség nem úri emberhez méltó viselet, és nem nyújt tartós boldogságot”.

de Nemours⁶¹ által képviselt tervét hosszú időn keresztül, egészen Jackson megválasztásáig (1828) állandóan megvitatták, és az Egyesült Államok csaknem minden elnöke pártfogolta a tervet. Az Egyesült Államok nemzeti egyetemének álma azonban sohasem öltött testet.⁶²

A világi, korszerű és felvilágosodott felsőoktatási rendszer legszenvedélyesebb hirdetője Thomas Jefferson (1743–1826) volt, akit a legtöbb történész az amerikai felvilágosodás legjobb képviselőjének tart.⁶³ Virginia törvényhozójaként, az állam kormányzójaként, és később a köztársaság elnökhelyetteseként, majd elnökéként végig kapcsolatban állt az oktatási problémákkal. Benjamin Franklinnal ellentétben Thomas Jefferson a College of William and Mary diákjaként magas képzettséget szerzett. Tanulmányai befejezéseként George Wythe mellett foglalkozott a joggal, aki a gyarmati Amerika első jogprofesszora volt. Jefferson szinte minden iránt érdeklődött, beleértve a politikát, a társadalmat, az építészetet, a tudományokat és az irodalmat. Magánkönyvtára megközelítette a 10 ezer kötetet. Jól ismerte az európai felvilágosodás összes fontosabb íróit, és bátran vette át gondolataikat. Az oktatás területén egy sor európai és hazai gondolkodó hatott rá, ezek közül is elsősorban a francia elgondolások.⁶⁴ Jefferson meg akarta szüntetni az amerikai oktatást oly sokáig uráló szektáriánus befolyást, és olyan képzési típussal kívánta felváltani, amely felvilágosult polgárságot teremti,⁶⁵ és amely képes egy demokratikus köztársaság felelős vezetésére. Mint mondja: „Isten oltára előtt esküdtem örök harcot az emberi szelleme uralkodni akaró minden önkény ellen.”⁶⁶ Jefferson úgy vélte, hogy egy szabad társadalom nyílt oktatási rendszert igényel. Ennek megfelelően 1779-ben a Virginiai Törvényhozásban olyan törvényt vezetett be, amely tartalmazta az állami ellenőrzés alatt álló oktatási rendszerre vonatkozó terveit.⁶⁷ Ennek és két másik 1781-ben és 1782-ben beterjesztett javaslatának a következő pontjai voltak: 1. Minden fehérbőrű gyermek számára hároméves, adókból támogatott ingyenes, alapfokú iskoláztatás. 2. A fiúknak olyan középiskola, amely a tehetségeseknek egészen tíz évig tartó ingyenes oktatást nyújt. 3. Azoknak, „akik szellemük és a hajlamaik magasabbrendűsége alapján kiválasztottak”, további három év tanulás a William and Mary College-ben választható tudományok elsajátítására. Mindez közkölségen folya.⁶⁸ Bár ez a terv a feketéket teljesen és a lányokat az

⁶¹ *Pierre Samuel du Pont de Nemours: National Education in the United States of America.* ford.: B. G. du Pont. University of Delaware Press, 1923. 121–147. Steward E. Fraser–William W. Brickman (szerk.): *A History of International and Comparative Education; Nineteenth-Century Documents.* Glenview 111. 1968. 280–287.

⁶² *Albert Castel: The Founding Fathers and Vision of a National University.* History of Education Quarterly, 4 (1964) 280–302. Ugyanerről a témáról ld. még: *David Madsen: The National University: Enduring Dream of the USA.* Wayne State University Press, 1966. Meg kell jegyeznünk, hogy az Egyesült Államok alkotmánya nem foglalkozik a polgárság iskoláztatásával. Az oktatás állami és helyi, nem szövetségi döntésnek számított. Az egyes államok féltékenyen figyelték saját hatóságaik oktatással kapcsolatos intézkedéseit, és sikeresen ellenálltak mindennek, amit szövetségi beavatkozásnak tartottak. A Nemzeti Egyetem kudarca bizonyos fokig ennek a gondolkodásmódnak a megnyilvánulása.

⁶³ *Koch: Pragmatic Wisdom.* 314. *May: The Enlightenment in America.* 287–302. Ezek az írások kiváló árnyalt összefoglalását adják Jefferson gyakran ellentmondásos karakterének.

⁶⁴ *Roland G. Paulston: French Influence in American Institutions of Higher Learning, 1784–1825.* History of Education Quarterly, 8 (1968), 233–239–241. *Roy J. Honeywell: The Educational Work of Thomas Jefferson.* Harvard University Press, 1931. 160–173.

⁶⁵ Jefferson levele du Pont de Nemours-nak 1816. ápr. 24. „Világosítsd fel az embereket általában, a szellem és a test feletti önkényes elnyomás azonnal el fog tűnni, mint a gonosz szellem virradatkor.” A. A. Lipscomb–A. E. Bergh (szerk.): *Writing of Thomas Jefferson.* Washington D. C., 1903. XIV. 491.

⁶⁶ Jefferson Benjamin Rush-nak 1800. szept. 23-án: *Writings of Thomas Jefferson.* X. 175.

⁶⁷ Bill for the More General Diffusion of Knowledge (1779). Paul L. Ford (szerk.): *The Works of Thomas Jefferson.* New York, 1904. II. 414–426. *Cohen: Education in the United States.* II. 739–744.

⁶⁸ *Thomas Jefferson: Notes on Virginia.* In: *Writings of Thomas Jefferson.* II. 203–204. *Knight: Documentary History of Education in the South.* II. 150–151.

alapszintű oktatástól eltekintve szintén teljesen kizárja a tanulási folyamatból, mégis a 18. századi Amerikában készült egyik legdemokratikusabb és legfelvilágosultabb oktatási javaslat, amelyet a törvényhozás azonnal el is utasított. Amikor 1817-ben ismét napirendre került, a virginiai törvényhozók megint elutasították, nem látva semmi okot arra, hogy a közpénzeket a szegény, de tehetséges diákok oktatására fordítsák.⁶⁹ Jefferson William and Mary tanfelügyelőjeként 1779-ben megpróbálta az alma mater tananyagát megreformálni.⁷⁰ Ezek a reformok nem valósultak meg a William and Mary-ben, de néhány évvel később, mikor már az elnökhelyettség és az Egyesült Államok elnöki székében eltöltött két időszak volt Jefferson háta mögött, figyelmét ismét az oktatás felé fordította. Megkísérelte, hogy Virginiában hozzon létre egy állami egyetemet.⁷¹ Ebben az időben Vermonttól Georgiáig több államban adták ki állami felsőoktatási intézmény alapító levelét, de Jefferson az University of Virginia érdekelt és ez lett az egyetlen valósággá vált oktatási javaslata.⁷² A virginiai törvényhozás 1818. február 21-én hivatalosan is létrehozta az állami egyetemet, és Jefferson minden energiáját annak szentelte, hogy ezt valósággá változtassa. Ő választotta ki a helyet, tervezte meg az épületeket, és gondoskodott a professzori kar megalapításáról. Az volt a célja, hogy az új intézményhez vonzza a lehető legjobb tudósokat, és aktív kutatásba kezdett, hogy professzorokat találjon az Atlanti-óceán mindkét partján.⁷³ Egyik legközelebbi barátját küldte Európába, hogy Angliában és a kontinensen próbáljon professzorokat toborozni, bár figyelmeztették, hogy az európai professzorok gyakran nagyhangú és szűkagyú emberek.⁷⁴

Jefferson fejlesztette az új intézmény adminisztratív rendszerét is. A University of Virginia élén az európai modellt követve rektor állt. Valójában Jefferson volt az első rektor. Oktatási terve szerint

⁶⁹ Rippa: Education in a Free Society. 66.

⁷⁰ 1779: „A Bill for Amending the Constitution of William and Mary, and Substituting more Certain Revenues for its Support, – Proposed by the Committee of Revisors of the Laws of Virginia, Appointed by the General Assembly in the Year, 1776.” In: *Cohen*: i. m. II. 745–747. Ez a terv nyolc professzori állás alapítását javasolja a William and Mary-n. Azonban a tagozat 1779. dec. 4-i feljegyzései nyilvánvalóan mutatják, hogy ez csupán négy professzort jelentett a college-ban, beleértve James Madison elnököt is, aki a természettudományok és a matematika professzora volt. *Knight*: Documentary History of Education in the South. I. 564.

⁷¹ A terv iránti érdeklődése nyilvánvalóan megmutatkozik az ügyben folytatott kiterjedt levelezéséből, de különösen a William Roscoe-nak 1820. dec. 27-én írt levelében: „(az egyetem) megalapítása folyamatban van, . . . hátralevő napjaimat és összes tehetségemet ennek fogom szentelni”. The Writings of Thomas Jefferson. XV. 303.

⁷² „Jusson előbbre egy egyetem beiktatása, hogy megvalósulhasson az állam egy kellemes és megfelelő részén, és neveztesen »Virginia Egyetemé«-nek, és tanítsák itt a hasznos tudományok minden ágát.” *Nathaniel F. Cabell*: Early History of the University of Virginia as Contained in the Letters of Thomas Jefferson and Joseph C. Cabell. Richmond, Va., 1856. 430. A hivatalos törvényhozási javaslatot vagy törvényt az egyetem megalapításáról 1819. jan. 29-én fogadták el.

⁷³ Jefferson egyik legfőbb európai segítője Francis W. Gilmer, egy kiemelkedő ügyvéd volt. Ő utazott Angliába, hogy megszerezze a rátermett professzorok szolgálatait, de feladatát túl bonyolultnak találta. Gondolt arra is, hogy professzorokat talál az új egyetem számára Németországban, elsősorban Göttingában, de Jefferson lebeszélte erről, mivel úgy vélte, hogy „zinte semmi haszna nem lenne az ilyen professzorok tanításának, ha a nyelvet nem tudnák könnyedén és gazdagon használni, hogy kommunikáljanak vele”. Gilmert felhatalmazták arra is, hogy könyveket vásároljon a könyvtár és a tudományos alkalmazottak számára. R. B. Davis (szerk.): Correspondence of Thomas Jefferson and Francis Walker Gilmer. Columbia S. C. 1946. 92–94., 101–103., 106–109. *Hofstadter–Smith*: American Higher Education. I. 224–230.

⁷⁴ John Adams levele Jeffersonnak 1825. jan. 22-én. „. . . Nem értek egyet azzal, hogy Ön Európába küldött tutorokért és professzorokért. Úgy vélem, hogy elegendő tudós van Amerikában az Ön professzori és tutori állásainak betöltésére . . . Minden európaít mélyen átitattak mind az egyházi, mind a világi előítéletek, melyektől sohasem tudnak megszabadulni.” Ld.: Charles Francis Adams (szerk.): The Works of John Adams. Boston, 1856. X. 414–415. *Hofstadter–Smith*: i. m. I. 232.

nyolc fakultást hoztak létre, élükön egy-egy professzorral,⁷⁵ de mivel ez szigorúan világi, korszerű állami egyetem volt, nem létesítettek hittan professzori állást, hogy megelőzzék a vallási háborúskodást.⁷⁶ A tudományos rang eléréséhez oly nélkülözhetetlen könyvtár kiegészítésére Jefferson végakaratóában hatalmas gyűjteményének nagy részét az új intézményre hagyta.⁷⁷

Ez az egyetem, mondta Jefferson, „az emberi szellem korlátozhatatlan szabadságára fog épülni”.⁷⁸ Az új tanintézet 1825 márciusában, egy évvel Jefferson halála előtt, negyven diákkal megnyitotta kapuit. Élete egyik legnagyobb eredményének tekintette az első korszerű világi egyetem létrehozását.⁷⁹ Az általa kijelölt új irányt legjobban az a tanácsa mutatja, hogy a professzorok „bármilyen következményekkel jár is, kövessék az igazságot, és ne nézzenek el semmi hibát, amíg a józan ész lehetővé teszi a leküzdését”.⁸⁰

Ez a nemes gondolat, amely mindannyiunkra vonatkozik, az Újvilág racionális felvilágosodásának egyik legkiválóbb kifejeződése.

⁷⁵ A nyolc professzori állás a következő volt: 1. antik nyelvek, 2. modern nyelvek, 3. matematika, 4. természetfilozófia, 5. természettörténet, 6. anatómia és gyógyászat, 7. erkölcsfilozófia, 8. jog. Ld.: Minutes of the Board of Visitors of the University of Virginia during the Rectorship of Thomas Jefferson. In: Writings of Thomas Jefferson. XIX. 433–436. és *Honeywell*: Educational Works. M. melléklet, 269–270.

⁷⁶ Jefferson levele Dr. Thomas Coopernek 1822. nov. 2-án: „A mi egyetemünkön nincs hittan-professzor.” Writings of Thomas Jefferson. XV. 405.

⁷⁷ Jefferson óhaját ld.: Writings of Thomas Jefferson. XVII. 469. és *Honeywell*: Educational Works. 86–87.

⁷⁸ Thomas Jefferson rektor hetes számú jelentése (1825. okt. 7.) in: *Cabell*: Early History of the University of Virginia. 484. Ugyanezen év szeptemberében 116 hallgató járt az egyetemre.

⁷⁹ Jefferson levele William Roscoe-nak 1820. dec. 27-én. Writings of Thomas Jefferson. XV. 303.

⁸⁰ Uo.